

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.013

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.84.1>

Л. М. Кульбач

старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти
КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради,
аспірант кафедри педагогіки
Криворізького державного педагогічного університету

ГОЛОВНІ ЗАСАДИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ З ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

У цій статті розглядається процес становлення освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини в Європі, досліджуються шляхи, принципи та підходи до громадянської освіти в європейській спільноті як орієнтири для інтеграційних процесів в Україні. У ході дослідження визначено, що передумовою побудови демократичної України як європейської країни є об'єднання зусиль держави, неурядових організацій та суспільства загалом задля впровадження освіти для демократичного громадянства, формування в українців світогляду громадянина Європи, який знає та дотримується прав і свобод, честі й гідності, сповідує людські цінності, поважає національне, релігійне та етнічне різноманіття, приватне життя інших громадян, виявляє активність та ініціативність у громадському житті, зокрема реалізуючи своє виборче право, розв'язує конфлікти та суперечки ненасильницьким шляхом, є агентом миру. Висвітлено результати об'єднаних зусиль Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Європейського Союзу, урядів та неурядових організацій країн Європи, що направлені на впровадження освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини в Європі. Розкрито терміни «освіта для демократичного громадянства» та «освіта з прав людини» та шляхи формування громадянських компетентностей особистості через формальну, неформальну та інформальну освіту. Доведено, що формування громадянських цінностей є пріоритетним у європейській освіті, а проблеми виховання, зокрема поваги до прав і свобод людини, свободи думки, свободи слова, рівності, верховенства права завжди були і є актуальними для Ради Європи та європейського суспільства загалом. Тому громадянська освіта не як навчальний предмет, а як освітня політика має бути пріоритетною в Україні. Розкрито поняття «Європейські еталонні рамки», в основі яких лежить перелік компетенцій, необхідних для пристосування до нових умов і викликів часу, для досягнення успіху та самовдосконалення, серед яких соціальні та громадянські навички. Європейські еталонні рамки констатують, що засадою позитивного мислення європейця є повне дотримання прав і свобод людини, зокрема права на рівність як основу демократії. Доведено, що орієнтиром для впровадження громадянської освіти в Україні є європейський досвід.

Ключові слова: освіта для демократичного громадянства, освіта з прав людини, громадянська освіта, євроінтеграція, демократичне суспільство, громадянські цінності, громадянські компетентності.

Постановка проблеми. На шляху розбудови демократичного суспільства, який Україна обрала і яким впевнено йде, відбуваються євроінтеграційні зміни, що стосуються політичного, економічного, соціокультурного сфер життя. Відбувається пошук та утвердження демократичних цінностей і національних ідеалів. Нового змісту набули цілі й пріоритети розвитку суспільства й держави. Слід зазначити, що політичні та економічні реформи й перетворення в країні на шляху євроінтеграції не принесуть очікуваних результатів, якщо ґрунтовно не займатися громадянською освітою населення. Тож нового обрису набуває й система освіти та виховання. Так, формування громадянських цін-

ностей є пріоритетним у європейській освіті, а проблеми виховання, зокрема поваги до прав і свобод людини, свободи думки, свободи слова, завжди були і є актуальними для Ради Європи та європейського суспільства загалом. Тому громадянська освіта не як навчальний предмет, а як освітня політика має бути пріоритетною в Україні. Орієнтиром для впровадження громадянської освіти для нашої країни є європейський досвід.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми інтеграційних процесів в Україні в галузі громадянської освіти особливо цікавлять багатьох науковців протягом останніх десятиліть. Так, науковий колектив кафедри початкової освіти

Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, досліджуючи проблему «Нова стратегія професійної підготовки вчителя початкової школи в умовах євроінтеграції» провів аналіз ключових ідей європейського досвіду з громадянської освіти. Ковальчук І. досліджує вивчення прав людини в формальній освіті, сутність громадянської компетентності та пошук способів та підходів у її формуванні; Василенко О., Мелеганіч Г. – становлення й розвиток демократичних цінностей в європейських країнах, впровадження громадянської освіти як передумови євроінтеграційних процесів в Україні. Клюзко К., Колесник К., Івкіна О. досліджують ефективні практики з громадянської освіти для молоді, Осаульчик О. – безпосередньо в процесі формування іншомовної мовленнєвої компетентності. Зуйковська А., Іванюк І., Овчарук О., Терещенко А. вивчають сучасний стан громадянської освіти в Україні. Діалог культур у полікультурному освітньому просторі та міжкультурному вихованні досліджують Саковська Т., Воскресенська Н., Гукаленко О..

Мета статті. Головною метою цієї роботи є вивчення та аналіз процесу становлення освіти для громадянства та освіти з прав людини в Європі, визначення шляхів, принципів та підходів до громадянської освіти в європейській спільноті як орієнтирів для українського суспільства через опрацювання документальних матеріалів ООН, Ради Європи, Ради Європейського Союзу та неурядових організацій європейських країн.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, огляд головних засад європейського досвіду з громадянської освіти слід розпочати з Європейської конвенції з прав людини. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод підписана 04 листопада 1950 року, в основі неї лежить Загальна декларація прав людини, проголошена Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року. Конвенція декларує дотримання державами-членами Ради Європи загальнолюдських та демократичних цінностей, таких як право на життя, свободу, недоторканність, справедливий суд, повагу до приватного і сімейного життя, заборону катування, примусової праці і рабства, свободу думки, совісті релігії та вираження поглядів [1]. (Дана конвенція була ратифікована та набрала чинності в Україні в 1997 році).

Початком становлення демократичного вектору в діяльності Ради Європи можна вважати прийняття Європейської культурної конвенції, що набрала сили в 1954 році. Держави – члени Ради Європи (далі – РЄ) проголосили своєю метою єднання європейських країн задля «збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є спільним надбанням», а «досягненню цієї мети може сприяти поглиблення взаєморозуміння між наро-

дами Європи» [2]. Стаття 2 цієї конвенції проголошує заохочення сторонами своїх громадян до вивчення мов, культури та історії [2]. (Дана конвенція була ратифікована та набрала чинності в Україні в 1994 році).

Вперше, як європейська програма, громадянська освіта була задекларована у 1978 році Організацією Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)) у прийнятій резолюції «Про вивчення прав людини», підґрунтям якої стали рекомендації щодо освіти в галузі прав людини, надані Міжнародним конгресом з викладання прав людини [3].

З цього часу об'єднана Європа наполегливо спрямовує зусилля на розбудову громадянської освіти. Так, систематично й послідовно розглядаються питання навчання демократії і розвитку громадянського суспільства в країнах Європи, приймається ряд резолюцій, декларацій, програм, проєктів на рівні урядових і неурядових організацій, реалізація яких має сприяти розвитку активної громадянської позиції європейців, їх навчання демократії, як формальному, так і неформальному, впродовж усього життя.

Наступним документом в хронології Ради Європи є Висновки проєкту середньої освіти № 1 «Підготовка до життя» (1978 – 1982 р. р.), які були підготовлені Радою Європи та презентовані на однойменній конференції у 1982 році. Основною тезою конференції була думка про те, що майбутнє європейського співтовариства залежить «від здатності й готовності всіх членів прийняти, зберегти й підтримати загальнолюдські цінності, демократію й права людини» [4].

Вже у 1983 році Комітетом міністрів Ради Європи було ухвалено Рекомендації N R (83) 13 «Про роль середньої школи в підготовці молоді до життя». До уваги було взято період змін і нестабільності в Європі на той час, засвідчення того факту, що молоді європейці глибоко стурбовані своїм майбутнім та особистою роллю в розвитку суспільства, віру в те, що майбутнє європейського суспільства залежить від знань, умінь та готовності його членів до змін. Зміни стосувалися усвідомлення та формування демократичних цінностей, сприяння європейському співробітництву, солідарності зі світовою спільнотою в питаннях миру, розвитку терпимості, толерантності, ініціативності, відповідальності за довілля, вміння відкрито й демократично розв'язувати конфлікти. Сьогодні нашу увагу привертає те, що Рада Європи ще в 1983 році рекомендувала урядам країн-членів освітні системи орієнтувати та направляти на підготовку молоді до життя в демократичному суспільстві (активна участь у громадському житті, розуміння міжнародної політики, права й свободи людини, обов'язки й відповідальність громадян),

підготовку до особистого життя (загальнолюдські цінності, сімейні й громадські стосунки), підготовку до культурного життя в мультикультурному суспільстві, (віднаходити джерела духовного збагачення), підготовку до світу праці (широка перспектива трудового життя, професійно-технічна спеціалізація молоді). Особлива увага приділялася партнерським стосункам в освіті: з сім'єю, з місцевою громадою, з соціальними й політичними структурами, з іншими країнами, представниками світу праці й культури. На нашу думку, основні засади Рекомендацій N R (83) 13 «Про роль середньої школи в підготовці молоді до життя» не втратили своєї актуальності й сьогодні [5].

Ідея єдиної Європи призвела до створення «Європейського центру громадського виховання» (European Centre for Community Education) у 1985 році, метою якого став розвиток єдиної Європи як суспільної спільноти.

У 1993 році у Відні на Всесвітній конференції з прав людини та під час Міжнародного конгресу «Освіта – для прав людини й демократії», організованих ЮНЕСКО, було заявлено про впровадження в європейську освіту широкої освіти з прав людини, демократії та гуманітарного права – громадянської освіти. Особливо важливою стала стратегія впровадження громадянської освіти, проголошена на даних форумах. Перед державами-членами Ради Європи було поставлено завдання включити права людини, верховенство права та демократію як предмети в навчальні програми закладів формальної та неформальної освіти.

Важливим кроком на шляху формування громадянської освіти у європейських країнах став ініційований і реалізований Радою Європи у 1997 році масштабний проект «Освіта для демократичного громадянства» (Education for Democratic Citizenship), метою якого було вивчення ціннісних орієнтацій та вмінь, необхідних особистості для того, щоб стати активним громадянином демократичного суспільства, а також шляхів набуття цих компетенцій, визнання сутності громадянської освіти. Проект був спрямований на розвиток формування громадянських компетентностей, ціннісних орієнтирів, активної громадянської позиції через навчання упродовж усього життя, як у межах формального, так і неформального освітнього середовища [6].

Слід зазначити, що у цьому ж 1997 році на другому Саміті глав держав і урядів Ради Європи з метою вироблення усвідомлення громадянами своїх прав і обов'язків був ініційований окремий напрямок в освіті – освіта для демократичного громадянства.

Прийнята в 1999 році Радою Європи «Декларація та програма освіти для демократичного громадянства, заснованого на правах і обов'язках громадян», констатувала, що навчання демократії повинно стати «значущим компонентом

всієї освітньої, виховної, культурної та молодіжної політики і практики». Першим кроком втілення в життя даного документу стало об'єднання міністрів освіти країн Європи в 2000 році. Результатом їх праці стали розробка та прийняття «Краківської резолюції і проекту керівних принципів навчання демократії». У даному документі зазначалося, що «громадянська освіта ґрунтується на багатовимірному підході до громадянства», що включає шість вимірів: політичний, правовий, культурний, соціальний та економічний, європейський, глобальний. Політичний вимір передбачає можливість участі громадян у прийнятті політичних рішень владою. Правовий вимір ґрунтується на знанні громадянином своїх прав і обов'язків та дотриманні їх. Культурний – на повазі до культури, історії, національних надбань та традицій інших народів, на розбудові мирних міжнародних відносин. В основі економічного виміру – боротьба з бідністю, пошук нових робочих місць, видів праці, згуртованість та об'єднання громад для сталого економічного розвитку в умовах демократичного суспільства. Навчання жити в європейській спільноті, повага до європейських цінностей, культури, єдність у розбудові демократії – лежать в основі європейського виміру, а навчання жити у світовій спільноті, повага до світових надбань та цінностей, планетарна єдність – це складові глобального виміру [7, с. 2-3]. Міністри освіти прийшли до висновку, що проект у галузі громадянської освіти варто продовжувати, а також звернулися до Комітету Міністрів із клопотанням про розробку рекомендацій стосовно даної галузі.

У цей час розбудова демократичного громадянства відбувається і в сфері молодіжної політики. Так, у 2000 році розпочала своє функціонування Молодіжна програма освіти з прав людини з метою «широкого впровадження освіти з прав людини в молодіжну політику й практику роботи з молоддю» [8, 16]. Слід констатувати, що звернення міністрів молоді до Ради Європи на 7-ій конференції європейських міністрів молоді містило клопотання ухвалити рекомендації для держав-членів стосовно освіти з прав людини для молоді, у тому числі підготувати положення про співпрацю європейських держав у запобіганні насильства.

Щорічні рекомендації Комітету міністрів, ухвалені протягом 2002 – 2004 років (Рекомендація Rec(2002)12, Рекомендація Rec(2003)8, Рекомендація Rec(2004)4), демонструють просування та системний підхід у розбудові громадянської освіти європейців. Державам-членам Ради Європи рекомендується визнати неформальну освіту та сприяти її просуванню, в університетській освіті та професійній підготовці керуватися Європейською конвенцією з прав людини.

У 2004 році Парламентська асамблея ООН закликає розробити Європейську рамкову кон-

венцію про освіту для демократичного громадянства й освіти з прав людини, а через рік до цього заклик приєдналися й міністри європейських країн з питань молоді під час 7-ї Конференції міністрів європейських країн з питань молоді, що відбулася в Будапешті (2005 р.).

2005 рік Рада Європи оголосила Роком громадянської освіти. Відповідно до поставлених цілей держави – члени Ради Європи мали сприяти відведенню громадянській освіті пріоритетної ролі в освітній політиці своїх держав, надавати освітній галузі та громадським організаціям, зацікавленим у розвитку громадянського суспільства, необхідне забезпечення для розробки змісту громадянської освіти та доступ до найкращих європейських і національних здобутків і досвіду, підтримувати ініціативи й мотивувати громадян до формування громадянських компетентностей [3, 125]. Рік громадянської освіти в Європі пройшов успішно, а саме: протягом року було продемонстровано численні приклади позитивних практик у галузі освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини, про які звітували державні та неурядові організації. Зазначено, що кількість країн, у яких даний напрямок впроваджується, зросла. Виказана необхідність збирання, кодифікування та поширення результативних практик в країнах Європи. Підкреслена відповідальність урядових організацій держав-членів Ради Європи за організацію і зміст освітніх систем та в той же час визнана ключова роль неурядових та молодіжних організацій в освіті для демократичного громадянства. Наприкінці року в м. Сіная, Румунія, відбулася підсумкова конференція, на якій держави-члени Ради Європи та неурядові організації поділилися досвідом із впровадження громадянської освіти та результатами Року. У цьому ж році Генеральна Асамблея ООН ухвалила Всесвітню програму освіти в галузі прав людини [8, с. 13].

Варто звернути увагу, що у 2006 році в європейській спільноті акцентують увагу на компетентнісному підході в освіті, зокрема в громадянській, формальній та неформальній, протягом всього життя. Так, Європейським Парламентом та Радою Європейського Союзу затверджується Рекомендація 2006/962/ЄС «Про основні компетентності для навчання протягом усього життя», що стало поштовхом до покладення в основу освітнього процесу та процесу навчання впродовж життя компетентнісного підходу. «Урядам держав-членів РЄ рекомендовано розробити систему основних компетентностей як частину їх стратегій навчання протягом усього життя, включаючи стратегії досягнення загальної грамотності, та використати «Основні компетентності для навчання протягом усього життя – Європейські еталонні рамки»». Метою запровадження загальноєвропейських еталонних рамок для різних категорій учасни-

ків освітнього процесу (тих, хто навчає, і тих, хто навчається), політичних, культурних та громадських діячів є «досягнення узгодженої структури європейських еталонних рівнів» [9].

Основною тезою документу «Основні компетентності для навчання протягом усього життя – Європейські еталонні рамки» є твердження, що молодій людині-європейцю у часи глобалізації суспільства необхідно володіти певним переліком компетентностей, необхідних для пристосування до нових умов і викликів часу, для досягнення успіху та самовдосконалення. Безперечно, що основну роль у формуванні компетентностей відіграє освіта.

Європейські еталонні рамки визначають вісім компетентностей, серед яких соціальні та громадянські навички. Громадянські компетентності європейця формуються на знаннях і розумінні основних засад демократії, прав і свободи, усвідомленні таких цінностей, як справедливість, рівність, громадянськість. Знання основних документів ООН, Ради Європи, Європейського Парламенту, Ради Європейського Союзу з питань прав людини, демократії та громадянськості та вмиле їх застосування дають можливість громадянину Європи бути обізнаним у політичних, соціальних та економічних питаннях сьогодення свого мікросоціуму, держави, Європи, світу, у розумінні історичних подій, національного та культурного різноманіття країн Європи.

Громадянська компетентність передбачає і ряд вмінь: реалізація виборчого права, взаємодія з органами влади та державними установами, ініціативність та зацікавленість у вирішенні громадських питань на різних рівнях, критичне мислення, конструктивна діяльність у сфері європейської інтеграції.

Європейські еталонні рамки констатують, що засадою позитивного мислення європейця є повне дотримання прав і свобод людини, зокрема права на рівність як основу демократії. Громадянин має оцінювати та розуміти різницю між системами цінностей різних етнічних та релігійних груп, у той же час усвідомлюючи свою приналежність до однієї чи декількох із них (відповідно до місцевості, де людина мешкає, до країни, громадянином якої є, Європи, світу). Одночасно громадянину Європи має бути притаманне почуття відповідальності за свої вчинки, за дотримання прав і свобод, за дотримання й повагу принципів демократії. Ініціативність, активна громадянська позиція та конструктивність мають проявлятися у включенні в суспільне життя, в підтримці соціального різноманіття, єдності та стабільного розвитку європейського співтовариства, повага до людських цінностей та приватного життя [9].

Варто зазначити, що в цей період в Раді Європи з'являється тенденція зростання інтересу до міжкультурного діалогу. Міністрами закордонних

справ 47 держав-членів Ради Європи на 118-й сесії міністрів у Страсбурзі 6-7 травня 2008 року була видана «Біла книга з міжкультурного діалогу: жити разом у рівності та гідності», у якій визначена важливість ОДГ та ОПЛ для міжкультурного діалогу. Основною тезою цього документу є твердження, що громадянських компетентностей людина не набуває автоматично. Щоб їх сформувати, необхідно набути певних знань, у практичній діяльності їх відпрацьовувати, утворюючи навички. І це є завданням освіти. Система освіти має не тільки надати людині якісні знання, прищепити вміння навчатися та здобувати знання самостійно, підтримувати особистісний розвиток, готувати до ринку праці, а й скеровувати у набутті життєво важливих компетенцій, серед яких – активна участь у демократичних процесах і міжкультурному діалозі. «Вона також надає їм змогу діяти як незалежним соціальним агентам, що здатні ставити цілі в житті та досягати їх. Модель компетентностей було розроблено для вдосконалення навчальних планів з метою розширення можливостей усіх, хто навчається» [10].

Основоположним документом сучасності в галузі громадянської освіти стала Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини в рамках Рекомендації CM/Rec(2010)7 (далі – Хартія), ухвалена 11 травня 2010 року Комітетом Міністрів Ради Європи. У цьому документі заявлено про те, що ключовою місією Ради Європи є захист прав людини, підтримка демократії та верховенства права. Проаналізовано хід виконання рекомендацій та доручень попередніх конгресів, конференцій, асамблей. Відзначено як позитивний досвід європейських країн результати Європейського року громадянства (2005 р.). В Хартії викладені чіткі визначення термінів стосовно видів громадянської освіти:

- «освіта для демократичного громадянства» розуміється як освіта, професійна підготовка, підвищення рівня компетентностей, теоретична й практична діяльність, орієнтована на засвоєння знань, вироблення умінь, навичок, компетентностей і ставлення для використання демократичних прав і обов'язків у суспільстві, їх захисту в умовах демократії та верховенства права;

- «освіта з прав людини» розуміється як освіта, професійна підготовка, підвищення рівня компетентностей, теоретична й практична діяльність, орієнтована на засвоєння знань, вироблення умінь, навичок, компетентностей і ставлення задля сприяння розбудови високого рівня дотримання прав і свобод людини в суспільстві;

- «формальна освіта» – це чітка, структурована система освіти та професійної підготовки: дошкільна освіта, початкова, середня та вища освіта, про закінчення яких видається документ про освіту;

- «неформальна освіта» – це організована освіта згідно до визначеної мети та програм, що орієнтована на вироблення або покращення певних навичок та компетентностей поза межами формальної освіти;

- «інформальна освіта» – це набуття знань, формування навичок, компетентностей, становлення цінностей, ставлень, світогляду людини в процесі всього життя в ході самоосвіти, спілкування, роботи, тренінгів, мас-медіа [8, с. 5-6].

В Хартії зазначається, що освіта для демократичного громадянства та освіта з прав людини тісно взаємопов'язані між собою, доповнюють одна одну, мають одні цілі та шляхи досягнення. У той же час освіта для демократичного громадянства – це освіта про демократичні права й обов'язки та їх реалізація в суспільстві, а освіта з прав людини – це значно ширший обсяг освіти з основних прав і свобод людини в усіх площинах її життя. Основними принципами впровадження громадянської освіти є:

- можливість кожного громадянина держави-члена здобувати освіту для демократичного громадянства та освіти з прав людини;

- зацікавленими сторонами отримання громадянином освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини є урядові й неурядові організації, політики, громадські організації, мас-медіа, здобувачі освіти й їх батьки, заклади освіти;

- формальні, неформальні та інформальні види освіти є однаково цінними;

- освітній процес у закладах освіти має відповідати принципам та цінностям демократії, пропагувати цінності прав людини, розвивати громадську активність усіх учасників освітнього процесу;

- освіта для демократичного громадянства та освіта з прав людини мають сприяти соціальній згуртованості, міжкультурному діалогу, повазі та визнанню національних та етнічних культур і традицій, зміцнювати взаємоповагу до спільних цінностей, людської гідності й честі, сприяти міжнаціональному діалогу, ненасильницькому вирішенню конфліктів, непорозумінь та суперечок [8, с. 7-8].

Хартія (ст. 12) започаткувала наукові дослідження в галузі освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини, закликала держави-члени сприяти проведенню наукових досліджень стосовно інноваційних практик, методів та систем роботи, навчальних планів та програм, системи оцінювання, критеріїв та показників оцінки.

Загалом Комітет Міністрів Ради Європи зазначив, що Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини є важливим етапом у роботі Ради Європи у сфері громадянської освіти. Вона стала результатом рішення 2-го Саміту глав держав і урядів Ради Європи, який відбувся в Страсбурзі 10-11 жовтня

1997 року і ухвалена з метою впровадження освіти для демократичного громадянства з метою поглиблення усвідомлення громадянами їхніх прав і обов'язків у демократичному суспільстві [8, с. 12].

Програма Культура демократії (Competences for democratic culture) упродовж 2012–2017 років передбачала чотири фази реалізації. На першій фазі відбувалося розроблення концептуальної моделі громадянських компетентностей, на другій – створення дескрипторів (способів формування компетентностей, визначених у моделі), на третій – співвіднесення дескрипторів із кваліфікаційними рівнями, на четвертій – розроблення супровідної документації для управлінців в освіті (опис моделі компетентностей, інструкції стосовно використання моделі та дескрипторів під час складання навчальних програм, форми оцінювання) [11, с. 186-187].

Також, на нашу думку, надзвичайно важливим для Європи, і для України в тому числі, був досвід оголошення Європейською комісією 2013 року Європейським роком громадян (European Year of Citizens). Цей рік у Європейському Союзі пройшов під знаком прав, які мають громадяни ЄС. По всій Європі на формальному та неформальному рівнях проводилися конференції, публічні слухання, інформаційні кампанії та інші заходи з роз'ясненням та обговоренням прав, яке дає їм громадянство Європейського Союзу. Цілями Європейського року-2013 було:

- «інформування громадян ЄС про належне їм право на свободу пересування і перебування на території Європейського Союзу, а також про права, гарантовані їм у транскордонному контексті, зокрема право брати участь у демократичному житті ЄС;
- інформування громадян ЄС про способи реалізації прав і політики ЄС під час проживання в іншій країні ЄС, а також стимулювання їхньої активної участі у громадських дискусіях щодо європейських політик та проблем;
- ініціювання дискусії про вплив і потенціал права на свободу пересування, як невід'ємного аспекту громадянства ЄС, зокрема у сфері посилення політики суспільної згуртованості та взаємного порозуміння між громадянами ЄС, а також зміцнення зв'язків між громадянами та Європейським Союзом» [7, с.4-5].

Висновки і пропозиції. Отже, європейський досвід із громадянської освіти показує, що становлення освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини – це довгий історичний шлях, що складається із системних, у першу чергу, політичних кроків Європи. Це об'єднані зусилля Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Європейського Союзу, урядів та неурядових організацій країн Європи, спрямовані на впровадження освіти для демократичного гро-

мадянства, формування у європейців світогляду громадянина Європи, який знає та дотримується прав і свобод, честі й гідності, сповідує людські цінності, поважає національне різноманіття та приватне життя сусідів, виявляє активність та ініціативність у громадському житті, зокрема реалізуючи своє виборче право, розв'язує конфлікти та суперечки ненасильницьким шляхом, є агентом миру. Безперечно, європейський досвід із громадянської освіти є цінним для України, яка впевнено рухається шляхом євроінтеграції. Цей процес має бути системним та послідовним, бо хаотичність та штучне прискорення можуть тільки нашкодити та спотворити основну ідею демократії, і, розбудовуючи її, не можна сліпо копіювати та наслідувати європейців, варто враховувати перш за все ментальність українців, наші національні цінності, риси, пріоритети, розвиваючи та утверджуючи національну ідентичність. Із розумінням того, що євроінтеграційні політичні та соціальні реформи не матимуть очікуваних результатів без достатнього рівня громадянської освіти населення, Україна активно розвиває цей напрямок, реформуючи освітню галузь. Тож напрямком наших подальших наукових розвідок будуть євроінтеграційні процеси в українській освіті.

Список використаної літератури:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини). *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 30.09.2022).
2. Європейська культурна конвенція 1954 року. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_213#Text (дата звернення: 30.09.2022).
3. Соннова М. Зарубіжний та вітчизняний досвід громадянського виховання. *Вісник Львів. ун-ту.* Серія пед., 2006. Вип. 21. Ч. 1. С. 123–130.
4. Мелеганіч Г.І. Громадянська освіта як необхідна передумова євроінтеграції України. *Міжнародний науковий вісник.* Ужгород, 2018. Вип. 2. (18). С. 54-66.
5. Рекомендації N R (83) 13 «Про роль середньої школи в підготовці молоді до життя». *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_733#Text (дата звернення: 30.09.2022).
6. Освіта для демократичного громадянства. *Living democracy.* URL: <https://www.living-democracy.com/uk/about-edc-hre/> (дата звернення: 01.10.2022).
7. ВАСИЛЕНКО О. Становлення і розвиток громадянської освіти в європейських країнах. URL: <http://surl.li/dfewp> (дата звернення 29.09.2022).

8. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини. Рекомендація CM/Rec(2010)7 та Пояснювальний меморандум. Київ : Основа, 2017. 44 с.
 9. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> (дата звернення: 29.09.2022).
 10. Саковська Т. Сутність діалогу культур у процесі міжкультурного виховання. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2014. Вип. 49. С. 179-184.
 11. Європейські та вітчизняні тренди підготовки майбутніх учителів початкової школи: тезисна теорія та варіативна практика з е-навчанням : монографія / авторський колектив; за наук. ред. д. пед. н. Т. І. Мієр. Німеччина. Карлсрує. 2020. 250 с.
-

Kulbach L. The main principles of the European experience in civic education

This article examines the process of formation of education for democratic citizenship and human rights education in Europe, explores ways, principles and approaches to civic education in the European community as guidelines for integration processes in Ukraine. In the course of the study, it was determined that the prerequisite for building a democratic Ukraine as a European country is the unification of the efforts of the state, non-governmental organizations and society in general for the implementation of education for democratic citizenship, the worldview formation of Ukrainians as a European citizen, who knows and observes the rights and freedoms, honor and dignity, professes human values, respects national, religious and ethnic diversity, the private life of other citizens, shows activity and initiative in public life, in particular by implementing their right to vote, resolves conflicts and disputes in a non-violent way, is an agent of peace. The results of the joint efforts of the United Nations, the Council of Europe, the European Union, governments and non-governmental organizations of European countries aimed at implementing education for democratic citizenship and human rights education in Europe are highlighted. The terms "education for democratic citizenship" and "human rights education" and ways of forming civic competences of an individual through formal, informal and informal education are revealed. It has been proven that the formation of civic values is a priority in European education, and the problems of upbringing, in particular, respect for human rights and freedoms, freedom of thought, freedom of speech, equality, the rule of law have always been and are relevant for the Council of Europe and European society in general. Therefore, civic education should be a priority in Ukraine, not as a subject, but as an educational policy. The concept of "European reference framework" is revealed, which is based on a list of competencies necessary for adapting to new conditions and challenges of the time, for achieving success and self-improvement, including social and civic skills. European reference frameworks state that the basis of a European's positive thinking is full respect for human rights and freedoms, in particular the right to equality as the basis of democracy. It has been proven that the reference point for the introduction of civic education in Ukraine is the European experience.

Key words: education for democratic citizenship, human rights education, civic education, European integration, democratic society, civic values, civic competences.